

DR. ANTE MILIČEVIĆ (1867.—1903.)

Josip Franulić

Među istaknutijim župnicima tisućljetne župe Nerežišća na Braču koji su se okušali na peru, uz Dujma Hrankovića (†1422.)¹ i dr. Jeronima Blaža Bonačića (1709.—1762.),² vidno mjesto zauzima dr. Ante Miličević. Svojedobno se proćuo po cijeloj domovini preko svog višestrukog spisateljskog rada, nastupajući sa znanstvenim i aktualnim društvenim temama u raznim časopisima.

Dr. Ante Miličević, svećenik hvarske biskupije, rodio se u Omišu 21. svibnja 1867. godine.³ Srednju školu pohađao je u Splitu te je, kao najuzorniji učenik, bio prikazan nadvojvodi Rudolfu Habsburgovcu, kad je ovaj posjetio splitsku gimnaziju⁴ Tri godine bogoslovskih nauka (1885.—1888.) završio je u Zadru, položivši sve ispite tijekom školovanja s najboljim uspjehom: *Prima con eminenza*.⁵ Poslije treće godine bogoslovije otpušten je iz zadarskog sjemeništa s obrazloženjem da je bio među onima koji su činili političke manifestacije i slali brzojave »političkim spletkarima« u Zagreb.⁶ Tadašnji ga je talijanaški tisak zbog toga nazvao »fanatičnim starčevićancem«.⁷ Posljednju — četvrtu — godinu teologije pohađao je u Gorici.⁸ Za svećenika je zaređen u Hvaru 6. listopada 1889. godine.⁹ U ožujku slijedeće godine postaje tajnik hvarskom ordinariju, nadbiskupu Carevu,¹⁰ a od 1891.—1894. studira na bečkom sveučilištu kao član Augustineuma i postiže doktorat iz teologije.¹¹ Početkom 1895. g. mladi se doktor natjecao za profesora dogmatike i fundamentalka na zadarskoj Teologiji, ali kako je bio odbijen, ordinarij mu dopusti da bude duhovnik u splitskom sjemeništu.¹² Konačno je imenovan upraviteljem župe Nerežišća na Braču 30. prosinca 1895. godine,¹³ a poslije godinu dana izabrala ga je mjesna općina, koja je nad župom imala patronatsko pravo, za stalnog župnika.¹⁴ Tu je i umro 1. kolovoza 1903. g. od ileusa u 37. godini.¹⁵ Veliki dio knjiga i časopisa s njegovim pečatom nalazi se u knjižnici splitske Teologije.

U nepunih osam godina župnikovanja razvio je uspješnu pastoralnu, socijalnu i spisateljsku djelatnost. »Tuđa ga je suza dirala u srce«, kako pjeva svećenik Gregorčić. Bio je dobrotvor malog puka u svojoj župi, a to se moglo zapaziti već prigodom ustoličenja za stalnog župnika, kad se svaka siromašna obitelj pogostila njegovim darom.¹⁶ Na njegovu inicijativu održana je javna pučka skupština protiv vinske klauzule u ugovoru između Italije i Austrije, sklopljenom 1891. g. Do tada su se bračka vina izvozila i u Francusku, a ovim ugovorom dane su najpovoljnije mogućnosti Italiji za izvoz vina u austrijske zemlje. Tako je vinogradarstvo na Braču, kao i drugdje po Dalmaciji, počelo

¹ Autor najstarijeg sačuvanog prikaza bračke prošlosti: *Bractae Insulae Descriptio*, 1405. Bio je hvarski biskup od 1421.—1422. Usp. A. Jutronić, *Dujam Hranković i njegov »Ops otoka Brača« iz godine 1405*, u *Brački zbornik* 2, Split 1954, str. 105—116.

² Za potrebe nerežiške crkve tiskao u Mlecima katekizam *Nauk karstjanski* (1743., 1761.) koji je svojedobno izvršio važnu ulogu kod katekiziranja u južnoj Hrvatskoj. Biskupovao u Šibeniku od 1759.—1762. Usp. J. Franulić, *Katekizam Jeronima Bonačića*, u *Crkva u svjetlu* 3/1975, str. 282—284.

³ Historijski arhiv Split, *Knjiga rođenih Omiša* sv. VI., str. 101, br. 11.

⁴ *Smotra Dalmatinska — La Rassegna Dalmata* (Zadar), br. 62. od 5. VIII. 1903.

⁵ Arhiv Teologije u Splitu, *Katalog IX*.

⁶ Biskupski arhiv Hvar (BAH), *Protocollo della Curia Vescovile di Lestna*, god. 1888. br. 888, 1148.

⁷ *Il Dalmata* (Zadar), br. 67. od 22. VIII. 1888.

⁸ BAH, *Protocollo* . . . god. 1889. br. 696.

⁹ Ondje, god. 1889. br. 1183.

¹⁰ Ondje, god. 1891. br. 1278.

¹¹ Ondje, god. 1891. br. 1437; god. 1893. br. 1560; god. 1894. br. 1225.

¹² Ondje, god. 1895. br. 128, 168, 204, 534.

¹³ Ondje, god. 1895. br. 1072.

¹⁴ *Smotra Dalmatinska*, br. 5. od 16. I. 1897.

¹⁵ Župski arhiv Nerežišća, *Matica mrtvih* sv. VI., br. 25/1903.

¹⁶ Usp. bilj. 14.

propadati. Smrtni mu je udarac zadala i filoksera koja je počela pustošiti vinograde 1894. g. Razmotrivši pogubne posljedice koje su primjenom ove klauzule nastale za dalmatinsko vinogradarstvo, na skupštini je prihvaćena rezolucija da vlada kod sklapanja novog ugovora s Italijom ne obnovi vinskou klauzulu.¹⁷

Borio se protiv emigriranja. S Brača se onda godišnje selilo u prekomorske zemlje oko 20%, u prosjeku mladež od 25 godina. On je u svom radu *O izse-ljivanju, osobitim obzirom na prilike u Dalmaciji* zastupao: »Ima u našoj zemlji pustih, a bogatih zemalja, koje bi uz pravo i racionalno obrađivanje naplatile trud, a to je osobito u našoj ravnoj Slavoniji. Ne bi li bilo bolje našima iz Dalmacije tražiti tamo pivredu i zaradu? Tu bi opet bili svoji kod svojih, a ne bi bili tuđi u tuđem svijetu!«¹⁸

Na srcu mu je bilo ekonomsko dobro njegovih sunarodnjaka. Dok je u svojoj sredini u tom smjeru praktički činio što je mogao, za šire okvire o tome je pisao u revijama *Novi vjek* (*Gospodarski sastanci i gospodarstvene prilike u Dalmaciji*)¹⁹ i *Glasnik Matice Dalmatinske* (*O vjeresijskim prilikama težaka i manjih posjednika po Dalmaciji*)²⁰ te *O zajmovnim blagajnama po Dalmaciji*.²¹ Pratio je sva pitanja ekonomsko-socijalne naravi, a to dokazuje preciznost u podacima s tog područja. Drži da su ondašnje političke prilike utjecale na ekonomski razvitak i da većim dijelom upravo o njima ovisi gospodarska kriza. Naglašava rodoljubni momenat; zalaže se za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom. Jedino stranka prava — bio je njezin pripadnik — koja je išla za uspostavljanjem naših povijesnih državnih prava, može s nekom nadom u uspjeh raditi za ekonomski preporod Dalmacije; napori svake druge stranke, koja ne ide za sjedinjenjem, ostat će bezuspješni.

Vrijedno je spomenuti da je predlagao nacrt za uređenje kolonata u Dalmaciji. U takvom, naime, obliku gospodarstva težaci većinom nisu imali vlastita zemljišta, nego su obrađivali zemlju posjednika: općine, crkve ili pojedinaца. Zemlja se uzimala u zakup pod ugovorom kojim bi se utanačilo koliko će od uroda pripasti težaku a koliko gospodaru. Takva je praksa stoljećima vladala u Dalmaciji, ali nije bila zakonski regulirana. Austrijski građanski zakonik nije ni mogao govoriti o toj ustanovi, jer je nastao prije nego je Austriji pripojena Dalmacija, gdje je kolonat bio opća pojava. Da bi se to pitanje uredilo, vrhovni je austrijski sud 1900. g. odredio da se kolonat u Dalmaciji smatra posebnom ustanovom. Prigodom uknjižbe crkvenih posjeda, t. j. prava vlasnosti i uživanja služnosti, nastao je spor između Miličevića i općine, jer je sudac presudio da zemlju treba smatrati vječnim kolonatom.²² To je značilo da se zemlja ne može težaku oduzeti, a Miličević je zastupao da se oduzme zemlja onome koji je ne obrađuje. Iako je taj potez mogao izgledati prividno upravljen protiv težaka, on je zapravo radio njima u prilog. Svoj teoretski stav sigurno ne bi bio proveo u djelo, već ih je htio potaknuti na obrađivanje zemlje, iz čega bi slijedila korist za težake i vlasnike zemljišta.

S franjevcem dr. Ivanom Markovićem vodio je u *Novom vijeku* polemiku u vezi s I. sveskom njegova djela *Slaveni i pape* (Zagreb, 1897.).²³ Miličević je te svoje tekstove objavio u posebnoj brošuri: *Bistrimo pojmove! Nekoliko opazaka vele učenom piscu djela »Gli Slavi ed i Papi«* (Split 1898, 28 stranica). Tu se natjecala vještina Miličevićeva pera s dubinom znanja. Zadržava ljuđe odvadžnost i intelektualna sprema 30-godišnjeg Miličevića koji, bez straha da će se opovrgnuti njegovi stavovi, suvereno polemizira s uglednim i plodnim povjesničarom o. Markovićem. Drugi svezak njegova djela nije ocijenio, premda je bio najavio da će to učiniti ako mu dopusti vrijeme. Ne može se

¹⁷ *Smotra Dalmatinska*, br. 42. od 26. V. 1900; J. Miličević, *Narodni život i običaji na otoku Braču*, u *Brački zbornik* 11, Supetar-Zagreb 1975, str. 400.

¹⁸ *Glasnik Matice Dalmatinske* (Zadar), br. 1/1902, str. 14—29.

¹⁹ *God.* 1898, br. 1. str. 27—33; br. 2. str. 102—107; br. 3. str. 162—166; br. 4. str. 219—225; br. 5. str. 278—283; br. 10. str. 616—619.

²⁰ *Br.* 2/1902, str. 105—124.

²¹ *Br.* 1/1903, str. 66—90.

²² *Il Dalmata*, br. 63. od 8. VIII. 1903.

²³ Svi radovi Miličevića i Markovića u vezi s ovom polemikom registrirani su u: *Bibliografija rasprava i članaka — historija* IV./I., Zagreb 1965, izdanje i naklada Jugosl. leksikografskog zavoda, str. 432. br. 12727 i 12728; str. 457. br. 13423 i 13424.

prešutjeti da je u ovoj polemici — za razliku od o. Markovića — došla do izražaja Miličevićeva dobrohotna naklonost prema odijeljenoj istočnoj braći. Prema njima, osobito slavenskim narodima, bio je otvoren njegov suvremenik Lav XIII. pa je i u tom pogledu naš mladi doktor radio u pravcu djelovanja crkvenog Učiteljstva. Tako je već na prijelazu iz 19. u 20. st. imao ekumenske nazore, koje je službeno potvrdila i promiče ih posaborska Crkva.

U *Novom vijeku* još je pisao raspravu *Glagolica razmatrana sa crkveno-pravnog gledišta*²⁴ i objavio studiju o parlamentarizmu.²⁵

S obzirom na ekonomsko-socijalnu tematiku obrađivao je probleme koji su onda bili aktualni, što najbolje pokazuje da je proživljavao povijesni trenutak kalvarije svoga naroda. Svijetla točka u njegovu životu i radu jest razvijena nacionalna svijest. Već kao 21-godišnji bogoslov u talijaniziranom Zadru zastupa sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom i svoj stav javno očituje. To se držalo tolikim prekršajem da je uprava sjemeništa prigodom njegova optužtanja preporučila hvarskom ordinariju neka ubuduće pazi na političko raspoloženje klerika koji dolaze u Zadar.²⁶ Sudeći po započetom radu na mnogim poljima, bio bio opravdao nade koje su u nj polagali starješine i podređeni, ali ga je rana smrt u tome pretekla. On je, uz primjerno obavljanje župničke službe, nalazio vremena da se bavi znanstvenim radom, imajući na pameti objavljene riječi da »svećenikove usne moraju čuvati znanje« (Mal 2, 7; usp. Hoš 4, 6).

TELEOLOŠKA GRAĐA KADULJINA CVIJETA

Rajko Radišić

I cvjetnice i kukci koji ih oprашuju međusobno su povezani u sudbonosnu životnu zajednicu. Uzajamno su prilagođeni i usklađeni kao dijelovi jednog organizma. Da to ilustriramo, ovdje ćemo opisati građu i mehanizam kaduljina cvijeta. Taj je mehanizam nastao evolucijom kao posljedica prilagodivanja cvijeta posjetu kukaca da se postigne glavna svrha biljke: oprашivanje i oplodnja, a time i održanje njezine vrste u borbi za život.

Kaduljin cvijet sličan je otvorenim ustima. Po tom je obliku cvijeta kadulja (kao i slične biljke) dobila i ime porodičice — usnače. Gornja usna kao kišobran služi za zaštitu prašnika. Dio kaduljinih prašnika pretvorio se u raširenu pločicu koja pčela služi kao avionska pista s mehanizmom poluge koju pčela stavlja u pogon prigodom slijetanja. Primamljena bojom i mirisom cvijeta pčela u njemu traži nektar koji je redovito dublje sakriven u cvijetu. Sad bi nam moglo biti jasno i teleološko značenje takve prilagodbe i mehanizma kaduljina cvijeta: što lakše i što sigurnije oprашivanje pomoću pčela.

Sletivši, naime, na spomenutu pločicu pčela je pritisne kao polugu i time pokrene druge polovine prašnika koji se s polenovnicama spuste pčeli na leđa i tu istresu svoj pelud. Međutim, to je samo prvi dio posla. Ovdje imamo još jednu svrhovitu prilagodbu. Biološko je pravilo da gotovo svi organizmi izbjegavaju samooprashivanje (a time i samooplodnju). U tu svrhu kod kaduljina cvijeta ranije dozrijevaju prašnici nego tučak. Dok su pri prvom pohodu pčele prašnici bili dozreli i spomenutim mehanizmom pčelu posuli peludom po leđima, tučak je bio još nezreo. Tek u slijedećoj fazi, kad pčela, tražeći nektar s istom svrhom, pohodi drugi cvijet kadulje u kojem je tučak dozrio i pro-

²⁴ Br. 11-12/1899, str. 589-601.

²⁵ *Narodni list* (Zadar), br. 62. od 5. VIII. 1903.

²⁶ BAH, *Protocollo* ... god. 1888. br. 1148.